

Салдатики! (скорочено)

Володимир Винниченко

Малюнок із селянських розрухів

Сірий холодний березневий ранок. Хмари темним густим димом нависли над селом і повзуть кудись далеко—далеко. Січе пронизуватий тонкий дощик.

В кінці села, при самій дорозі, стоїть велика валка селян і чогось чекає. "Худі, бліді лица та похмурі і болісно сердиті, очі дивляться кудись у поле за невеличкий лісок..." Аз села все підходять люди: чоловіки, діти, баби, навіть старі діди і похмуро питають, чи ще нема... їм відповідають, що ще нема, і щоб і довіку їх не було!

Стоять мовчки, тільки іноді тихо плаче якась баба. Її зупиняють, суворо заспокоюючи: "Каже ж тобі дядько Явтух, що нічого не буде... Годі..."

Жінка не заспокоюється й питає, а що, коли стрілятимуть, яку Кавунівці?

"— Ет!.. Мовчи краще!.. І без твого плачу тут... гірко... Стрілятимуть, то й стрілятимуть..."

Однак з голоду здохла б.

— Дітки ж у мене.

— І дітки повитягувались би..."

Люди розступаються, і до баби підходить невеличкий, сухенький чоловік у рудій свиті.

"Плаче? Боїться?" — повертається він до всіх, ледве—ледве усміхаючись доброю, ясною усмішкою.

— Стрілятимуть, каже...— відповідає хтось похмуро...

— У Кавунівці трьох убили,— знову схлипує баба", і чисті сльози котяться по глибоких зморшках її худого негарного обличчя і падають на подрану свиту.

"— Не бійсь, Ярино, не стрілятимуть,— тихо і не всміхаючись уже, говорить Явтух, і щось таке тверде, ненарушимо, ніби світиться на його маленькому гостренькому лиці, що не тільки бабі, а й усім стає якось легше і здається, що й справді не стрілятимуть.

Балачки стихають, потім знову десь виривається гіркий, неупинний плач, повний муки і страху перед тим, кого тут чекають... І знов Явтух іде туди, знов чується його твердо спокійний голос..."

А на селі десь виє голодний собака, мов прорікаючи щось страшне, холодне, тяжке.

Ні плач, ні понурий мокрий ранок не можуть зігнати з Явтухового обличчя того спокою й твердої віри, що світиться в його маленьких, сіреньких очах. "І всі вірять, хочуть вірити йому. І ніхто вже не дивується тому, ніхто не питається, як то так сталося, що цей Явтух, якого мало і примічали в селі, тепер мов староста або старшина між ними".

А сталося ще якось несподівано. До вчорашнього дня жило собі село, як і раніше: голодали, боліли, умирали. Хіба що з'явилися чутки, ніби скрізь стають мужики проти панів і відбирають собі їхню землю.

Говорити — говорили, а щоб самим щось зробити, то ні: як ходили до пана Партнера в економію за 10 копійок в день, так і тепер ходять. Як їли раз на тиждень якесь вариво на воді з двома—трьома картоплинками, так і їдять. І тільки з ненавистю лаяли і Партнера, і земського начальника, і навіть самих себе.

Аж ось з'явилися біля кожної хати якісь бумажки, невідомо ким підкинуті. Селяни читали їх, і хоч не все добре розібрали, але зрозуміли, що там написано про них. Про голод, про панів, що обдирають мужиків, про царя, що гуляє та п'є за мужицькі гроші. Село немов прокинулось. "З якоюсь дикою ненавистю і злістю закипіли болачки по хатах..." І хоч продовжували ходити до пана на роботу за ті ж таки 10 копійок, але не було вже тієї покірливості і боязкого підлизування, з яким раніше кожний випрохував у нього роботи; "суворо й похмуро робили вони на нього, ніби чогось чекаючи".

Прочитав таку бумажку і Явтух. Раз, удруге, і дуже замислився. Тихо ходив по селу і дивився кудись далеко. Так думав щось днів зо три. Потім пішов до старости, поговорив з ним, а на другий день соцькі вже скликали усіх до волості на сходку.

І ось мало не все село зішлося перед волостю. Староста, чорний, незграбний чолов'яга, щось бовкнув і поступився місцем Явтухові. Явтух вийшов наперед. "Бліде, зморене холодом і тяжкою роботою лице його було гостро—спокійне і тверде..." Він голосно і дзвінко почав говорити. Спочатку плутався у словах, запинаяся, але не соромився цього. "Чим далі, то більше і більше розходився і, мов одрубуючи кожне слово, бив ним по серцях громадян, що як зачаровано слухали його".

Явтух казав, що у цих бумажках правду говорять. Селян обкрадають, грабують. А вони роблять далі і мовчать. Хто за них заступається? Цар? Але де ж він, чому мовчав, коли селяни просили, щоб земство видало з казни хліба? І де ті гроші, що вони дають щороку? їх, як собак, скрізь женуть... А хто ж робить, як не мужик?

Годі мовчати? "Он кавунівці пішли до свого пана, забрали хліб... І нам треба йти... Треба, люди! Бо подохнемо все одно... Треба неправду вигнати... Скрізь тепер неправда... І неправду робимо. Не по правді й ми живемо! Сказано: "В поті лица їж хліб..." Хто так не робить — не по правді робить. І хто помагає цьому — і той не по правді робить. А ми підсобляємо панам робити неправду... Ми робимо за них, а вони тільки їдять та п'ють за нас... Скрізь мужики роблять неправду цю... За це й терплять... Коли не буде мужик робити на пана, не буде й неправди, гріха робити... Правду написано в бумажках.....Той має право на землю, хто робить на ній!.."

Явтух говорив, що треба скрізь знищити неправду, йти до всіх панів і у всіх відбирати, хай ті самі роблять у поті лица.

Промовець замовк, а селяни заговорили всі разом, сварячись комусь, лаючись і подекуди навіть плачучи.

Довго гомоніли. А ввечері з'їхались біля Явтухової хати і тихо посунули по темній вулиці довгою низкою возів.

На передньому возі їхав Явтух з Миколою, високим гарним парубком. Було темно і в селі, і на горі в економії. Біля воріт селян уже чекала панська челядь, яку поставив Партнер, якимось дізнавшись про сход.

Служники спитали, хто їде, їм відповіли, що свої, до пана по той хліб, що мужицькими руками склав він у своїх клунях.

Із-за воріт раптом вискочив сам пан і закричав сказано: "Ваш хліб? Ваш хліб?.." Почав лаяти й проганяти селян. Але Явтух попросив його відступитися по—доброму. Партнер кинувся до коней, а чийсь руки вхопили його ззаду, зім'яли й віднесли, як дитину, до покоїв. При цьому йому порадили сховатися в хаті й мовчати.

Пана мов пришибло. Довго сидів у покої, не слухаючи питань переляканої жінки. Потім одягнувся як у дорогу і вийшов надвір. Біля амбарів вешталися люди, носили щось на плечах до своїх возів. Постоявши трохи, Партнер пробрався до стайні, взяв коня і потихоньку виїхав. Проїжджаючи мимо возів, не витримав, закричав, що незабаром він побачить, як селяни солдатськими кулями будуть ділитися.

Хліб ділили до півночі. Потім тихо роз'їжджалися, домовляючись завтра йти у Білі Берези, до іншого пана.

Весело запалали печі по хатах, вперше за багато днів селяни їли по-людському.

А вранці до Явтуха прийшов Іван і сказав, що йдуть солдати. Пан повернувся, його жінка й паничі самі ріжуть курей на обід офіцерові, який йде з солдатами з міста. Явтух наказав скликати людей на вигон.

І от вони сходяться і чекають "салдатів", а Явтух ходить від однієї групки людей до іншої і заспокоює, що, мовляв, ніхто не стрілятиме за правду. А в Кавунівці тому трьох убили, що ніхто солдатам не розповів, не довів, чого і як забрали хліб. Хіба ж солдат знає, хіба він бачить, що не по правді стріляє? Треба сказати, на кого вони руку підіймають... На своїх же — на батьків, на братів...

Микола раптом питає, що їм робити, коли раптом почнуть стріляти: тікати чи битися? Явтух запевняє, що нізащо не стрілятимуть, адже ж селяни не злодії якісь чи розбишаки. І Микола сам для себе постановляє, що буде битися.

"Ідуть!" — раптом виривається відразу у багатьох і холодним щемом відзивається у серці. Розмови стихають, і всі напружено дивляться на щось сіре і довге, що повзе з—за лісу по полю і нагадує велику гадюку.

"З ружжями! — тихо промовив хтось. Всі заворушилися; десь захлипала жінка, запищала дитина, але їх зразу спинили..."

Почулася якась різка команда офіцера. Селяни ще більше зблідли. Хтось молився, хтось хлипав, але їх уже не спиняли. Сіра гадюка перетворилася на рівний живий тин людей. Цей тин ішов прямо, гулко ступаючи сотнею ніг по калюжах і, здається, не чув і не бачив перед собою нічого, крім свого офіцера.

Ось уже видно червоні, заляпані грязюкою лиця солдат, жовте, безвусе, прищувате обличчя білявенького офіцера в сивій шинелі.

Офіцер командує роті зупинитись. Потім повертається до селян і звисока питає, чого вони тут зібралися. Пограбували, а тепер просити вийшли?

Але з валки хтось відзивається, що вони нікого не грабували.

Офіцер кричить: "Что?.. Ктотам говорит, вийди вперед!" З валки поважно виступив Явтух і став спокійно говорити, що він нікого не грабували, не злодії ж бо і не

грабітелі. А вийшли, щоб спитати, чого солдати ідуть у їхнє село.

"— Что—о?.. Ах, ты морда хохлацкая! Посмотри на него. Да ты зна-ешь, морда ты этакая, что я тебя за этот вопрос до смерти засеку!.. Марш в деревню, и чтоб я ни одной вашей рожі не видел, пока не позову!..

— Ми собі підем,— спокійно знов почав Явтух.— От ви скажіть, чого ви їдете до нас..."

Офіцерик оскаженіло заверещав, наказав мовчати і йти в село.

"— Ми не підемо в деревню! — глухо промовив Явтух, не ворушачися.— Нема вам чого нам показувати... Салдатики! — вмить підняв голос і ступив трохи вперед.— Невже ж ви піднімете на нас руки? Невже ж..."

Офіцер люто перебив його і знову наказав Явтухові мовчати, а солдатам — розійтися.

Явтух, не слухаючи його, голосно говорив до солдатів: "Ви ж не знаєте, за що ви нас стрілять хочете... За правду!.. За святу правду! Ми ж не грабили..."

Солдати почали ворушитися і передивлятися між собою, пильно слухаючи селянина.

Офіцер бісився з люті і кричав, щоб розходилися. А Явтух продовжував: "Ми не грабили!.. Ми ж з голоду вмирали!.. Ми ж самі заробили той хліб, що забрали!.. Послухайте!.. Хіба ж ви забули? У вас же є батьки, матері!.. Ми ж ваші батьки, ви ж такі, як ми..."

Солдати почали ще більше ворушитися, передивлятися і шептатися між собою. Офіцер з червоного зробився білий і став дрижачими руками витягати шаблю.

" — Не слухайте ж, не слухайте його! — аж розкочувався повний муки, надії й страху Явтухів голос: — Киньте ружжя! Ми ж не бажаємо вам зла. Ви ж не можете зробити такий страшний гріх!"

Офіцер нарешті вихопив шаблю і закричав, що останній раз говорить розійтися, а то буде стріляти.

"— Не стріляйте, не стріляйте, не слухайте його!

— Рота! Слушай!

— Не слухайте, не слухайте!..

Салдати, зачувши команду, зразу стихли і насторожилися.

— Салдатики!..— викрикнув Явтух з таким болом і з таким одчаєм, що в валці мов прокинулися всі, а салдати аж здригнулися разом і похмуро глянули на офіцера. Серед селян зразу піднявся плач, крики, стогнання. Офіцер ще більше зблід і навіть на хвилину зупинився, боячись командувати, але зараз же схопився і диким якимсь голосом закричав:

—Слуша—ай! Прямо по мишеням... Пальба—а ротою!.."

Солдати, як машини, підкинули рушниці і виставили їх проти людей. У валці аж ухнуло, дехто кинувся назад, але більшість твердо стояла, ненависно, зі злістю дивлячись перед собою.

Тоді Явтух знову звернувся до солдатів, благаючи їх, щоб вислухали. А їхній

начальник не хоче, щоб він казав, бо боїться.

Між солдатами пройшов якийсь рух, рушниці похилилися, а з задніх рядів хтось сказав, що треба б вислухати.

Офіцера мов опарило. Він хриплим переляканим голосом закричав, щоб мовчали, бо застрелить.

"Але салдатики вже почали ворухитися", і командир, не пам'ятаючи себе, скомандував: "Пли!"

А з заднього ряду хтось разом з ним крикнув: "Не стріляй, братця!"

Червоні обличчя солдатів пожовтіли, рушниці задрижали, але ніхто не вистрілив, тільки почулося: "Хай уперше мужик скаже!"

Офіцер мов збожеволів. Він із хрипом підскочив до якогось солдата, шарпнув його, потім повернувся до Явтуха і, як застуканий звір, зо всього розмаху рубонув його шаблею. У валці ухнули і розкотилися страшні слова: "Явтуха зарубав!" Але не встиг офіцер озирнутися, як з валки вискочив Микола з ломакою і опустив її на голову кривдника. Той захитався і впав мертвий.

"Явтух правду сказав: салдати не стріляли. Мирно й сумно побалакавши з селянами, вони тихо рушили назад, несучи за собою тіло вбитого начальника. А в другий бік верталися селяни з другим мертвим начальником — Явтухом".